

- Ros. psihol. obshh-va. – T. I. – M. : Ros. psihol. obshh., 2012. – S. 465–466.
5. Sannikov O. I. Psykholohichna systema ukhvalennia rishennia / O. I. Sannikov // Nauka i osvita. Spetsvypusk «Psykhologhiia osobystosti: teoriia, dosvid, praktyka». – 2010. – № 9. – S. 149–152.
 6. Tatarinov Ye. V. Akmeolohichnyi pidkhid do stanovlennia osobystosti v profesiinii diialnosti / Ye. V. Tatarinov // Visnyk Natsionalnoi akademii oborony Ukrainy. – 2009. – Vyp. 2 (10). – S. 140–146.
 7. Fetiskin N. P. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvittija lichnosti i malyh grupp / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M. : Izd-vo Instituta psihoterapii, 2002. – 490 s.

Received October 2, 2017

Revised November 6, 2017

Accepted December 5, 2017

УДК 159.9

DOI10.32626/2227-6246.2018-39.310-319

Н. М. Семенів

semenivnat@gmail.com

МІЖЕТНІЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ДИНАМІЧНА СКЛАДОВА МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Semeniv N. M. Interethnic communication as a dynamic component of interethnic interaction / N. M. Semeniv // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 39. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 310–319.

N. M. Semeniv. Interethnic communication as a dynamic component of interethnic interaction. The article is devoted to the concept of modern methods of researching interethnic communication on the formation and development of interethnic communication, its application in practice of the study of interethnic relations.

According to the article the object of study of foreign and domestic scientists is dynamic structure mechanisms of interethnic communication that underlie inter-ethnic relations. The author considers that modern so-

ciety needs additional social psychological research to study the unexplored interethnic communications remained in this field of psychology, leaving tremendous opportunity for scientists searching creative discovery.

In the article it is considered the perspective and the actual directions of the study of interethnic communication. The author notes that the dynamic structure of interethnic communications reflects the psychological aspects of interethnic identity associated with different types of social relations in society. Much attention is given to the characteristic of discontinuity between the theoretical description of interethnic communications and their practical solutions applied in the study of ethnic relations as a field of scientific knowledge.

It is established that interethnic communication in modern society has potentially dangerous elements of relationships between different ethnic minorities. The author comes to the conclusion that there is a need in the development of a system of early prediction of conflict situations and a model of the emergence and spread of conflicts. This system will effectively prevent the crisis state of interethnic relations with dangerous consequences.

Key words: interethnic communication, interethnic interaction, ethnic relationship, ethnic identification.

Н. М. Семенів. Міжетнічна комунікація як динамічна складова міжетнічної взаємодії. У статті розглянуто роль і значення міжетнічної комунікації у формуванні та розвитку міжетнічних взаємин, досліджено міжетнічну комунікацію у практиці вивчення міжетнічних відносин.

Установлено, що об'єктом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних учених є міжетнічні комунікації, їх вплив на формування, становлення та розвиток міжетнічних взаємин, їх психологічний зміст і основні функції. Автором зроблено висновок, що сучасне суспільство потребує додаткових соціально-психологічних досліджень, щоб здійснити комплексне вивчення чинників існування етнічних комунікацій, їх значення в системі міжетнічних взаємин, тобто питання, які залишаються недослідженими в цій галузі психології, залишаючи великі можливості для вчених-психологів.

Розглянуто особливості динамічної структури міжетнічної комунікації. Автором указано, що структура формування етнічних меншин відображає психологічні аспекти міжетнічної комунікації, які пов'язані з різними видами соціальних відносин у суспільстві. Увагу приділено характеристиці міжетнічної комунікації та практичним її дослідженням у галузі наукових знань соціальної психології.

Зроблено висновок, що існує необхідність розробки системи раннього прогнозування конфліктних ситуацій і моделі виникнення та поширення етнічних конфліктів. Ця система допоможе ефективно запобігати кризовим станам із небезпечними наслідками у галузі міжетнічних відносин.

Ключові слова: міжетнічні комунікації, міжетнічна взаємодія, етнічні взаємини, етнічна ідентифікація.

Постановка проблеми. Здійснюючи міжетнічну комунікацію, люди схильні визначати своє місце та місце інших людей в окремих категоріях усередині суспільства. Навіть у міру того, як сили глобалізації зменшують традиційні межі групи, прагнення до етнічного коріння й етнічної приналежності продовжує залишатись глибоко неспокойним соціальним ландшафтом у всьому світі. «Різноманітність» або «мультикультуралізм», що реалізуються у багатьох суспільствах, стали як точками напруги та суперечок, так і причиною розчарування. Навряд чи якийсь день проходить без випадків міжетнічних конфліктів, які висвітлюються у повідомленнях ЗМІ. У США та багатьох європейських країнах спостерігається дедалі більше визнання невдалої політики «різноманітності», оскільки вона не обов'язково приводить етнічні групи до спільних та значущих соціальних відносин.

Серед суперечливої наукової полеміки, що стосується етнічної картини світу, можна легко не помітити реальність, яку затьмарюють голосні та жахливі заголовки новин – випадки конфліктних ситуацій на етнічному ґрунті серед простих людей із різними етнічними ознаками в місцях спільного проживання, на робочих місцях, у школах і коледжах, а також у міжетнічних родин. Тому широко розповсюджена практика дослідження міжетнічних відносин на макрорівні вимагає посилення академічної уваги до постійних взаємодій між особами різних національностей на низовому рівні. Дослідження цих щоденних асоціацій та зв'язків є тією самою діяльністю, яка необхідна для сприяння мирному співіснуванню та цілісності будь-якого етнічно різногідного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження міжетнічних взаємин, питання етнічної приналежності та міжнаціональних відносин були предметом дослідницької діяльності фахівців із соціальних дисциплін у Сполучених Штатах Америки ще з початку ХХ століття (Зіммель, 1950; Шуц, 1944; Стоункіст, 1937), а останнім часом вони значно розширились і проводяться у різних європейських країнах та за їх межами (наприклад, Asal, Findley, Piazza & Walsh, 2016; Clark & Henetz, 2012; Guelke, 2012; Koichi, 2015).

Серед найважливіших концепцій, досліджуваних соціальними психологами, є когнітивні чинники, такі як сприйнят-

тя, переконання, стереотипування та помилки атрибуції (Detweiler, 1986), емоційно-мотиваційно-відносні тенденції, такі як колективна ідентичність (Van Bergen, Feddes, Doosje & Pels, 2016), етнічна толерантність, упередження, етноцентризм і расизм (Stephan & Stephan, 2000) та пов'язані з ними зовнішні поведінки, наприклад, різні форми дискримінаційної поведінки (Smitherman-Donaldson & Van Dijk, 1988). Крім таких окремих психологічних досліджень, розроблялись теорії кооперативних або конкурентних відносин (Worchel, 1986) та етнічного упередження (Wagner, Tropp, Finchilescu & Tredoux, 2008).

Вітчизняна етнічна психологія та етноконфліктологія тією чи іншою мірою вивчали етнічні конфлікти і напрацювали чималий обсяг емпіричних знань про етнічні меншини, етнорасові й етноконфесійні взаємини в різних країнах світу. Мова йде про роботи Ю. В. Бромлея, Е. А. Веселкіна, Л. М. Дробіжевої, І. І. Жигалова, В. І. Козлова, С. Я. Козлова, А. П. Корольової, М. Е. Крамарової, Е. М. Логінової, С. В. Михайлова, Ю. С. Оганисяна, М. І. Семиряги, В. А. Тишкова, С. А. Токарева, Н. Н. Чебоксарова та ін.

По-друге, це досить численний контингент фахівців у галузі національних відносин радянського періоду, які звернулися до вивчення етнічних конфліктів унаслідок різкого наростання етнічної напруженості й актуалізації багатьох раніше латентних етнічних конфліктів у нашій країні. У цьому зв'язку необхідно, в першу чергу, назвати імена Г. Агаєва, Ю. В. Арутюняна, Е. А. Баграмова, Т. Ю. Бурмистрової, М. Н. Губогло, Ю. Д. Дешерієва, В. Ф. Губіна, М. С. Джунусова, М. І. Ісаєва, К. Х. Ханазарова та інших.

Мета статті – розглянути модель динамічної системи між-етнічної комунікації етнічної групи в міжетнічних взаєминах, охарактеризувати її рівні, проаналізувати процеси, що відбуваються всередині цієї системи, та стан розробки цієї проблеми у сучасних психологічних дослідженнях міжетнічних взаємин.

Міжетнічні комунікації – це відносно нова галузь досліджень. Вона виникла в 1980-х роках як частина досліджень міжкультурної комунікації (Кім, 1986). У тісному аналізі когнітивних та соціально-психологічних досліджень при вивченні міжетнічної комунікації розглядалися внутрішньоособистісні психологічні закономірності, такі як етнічні стереотипи (наприклад, McNabb, 1986) та упередження (наприклад, Neht, 1998), стиль

спілкування в етнічних конфліктах (Kochman, 1986), проблеми управління ідентифікацією (Ting-Toomey, 2005) та зменшення міжетнічної невизначеності (Gudikunt, 2005), а також комунікаційні стратегії, що використовуються рядовими членами групи в їх взаємодії з домінуючими членами групи (Orbe, 1998; Orbe & Spellers, 2005).

Розгляд міжетнічної комунікації як «відкритої системи» дає змогу встановити структурно-функціональну взаємозалежність різних елементів певного суб'єкта або події та навколишнього середовища. Цілісна й інтегративна логіка дозволяє розуміти людське спілкування як органічну систему, що складається з індивідуальної або соціальної поведінки, і контексту, який його «оточує». Отже, міжетнічне спілкування має широке значення, включаючи не тільки словесну (вербальну) комунікацію та передавання повідомлень чи інформації, а також усі ті контекстові процеси, що впливають на комунікативні дії та події людини, пов'язані з міжетнічним спілкуванням.

Розглядаючи міжетнічну комунікацію як динамічну систему, слід назвати й охарактеризувати її основні складові.

Серцевиною динамічної системи є «поведінка», яка полягає в різних діях і реакціях особи, яка здійснює міжетнічну комунікацію (надалі – комунікатор). Комунікаційна поведінка визначається в широкому розумінні, включаючи повний спектр поведінки міжетнічної комунікації та дії, що складаються з вербального та невербального спілкування, але також і внутрішні процеси у свідомості комунікатора, які приховані від інших комунікаторів.

Серед найвідоміших концепцій та понять у психологічній літературі, що вказують на асоціативну чи дисоціативну поведінку, є теорії когнітивної диференціації (Brewer, Miller, 1988), багатоваріантної класифікації (Prati, Crisp, Meleady, Rubini, 2016), перекласифікації (Dovidio, Gaertner, Shnabel, Saguy & Johnson, 2010), а також широкої класифікації (Detweiler, 1986). Інші науковці використовували більш загальні поняття, такі як відкритість (Broome, 2015; Kim, 1988, 2001) та уважність (Langer, 1989), щоб описати закономірності сприйняття, які сприяють міжетнічному діалогу, з точнішою когнітивною спрямованістю та визначити точніші способи інтерпретації повідомлень щодо членів етнічної групи всередині та поза її межами. Усі зазначені поняття визначають згуртованість етнічної групи, взаємність та зближення (об'єднання) усередині групи.

На другому рівні динамічної системи (рівень «комунікатор») знаходиться асоціативна / дисоціативна поведінка міжетнічного спілкування, що взаємно пов'язана з різними внутрішніми характеристиками комунікатора. Це є найближчий контекст поведінки особи, що здійснює міжетнічну комунікацію.

Асоціативна / дисоціативна поведінка міжетнічного спілкування взаємно пов'язана з різними внутрішніми характеристиками комунікатора. Усі основні психологічні характеристики комунікатора інтегруються в дві широкі біполярні групи: інклюзивність (або ексклюзивність) і безпека (або незахищеність). Інклюзивна орієнтація особистості слугує пізнавальною та мотиваційною основою асоціативної поведінки, тоді як ексклюзивна ідентичність орієнтації тісно пов'язана з жорсткішою диференціацією самого себе на протигагу особам з інших етнічних груп.

Колективна етнічна ідентичність була визначена основним джерелом міжетнічної дисоціації в низці пов'язаних соціально-психологічних теорій. Серед них: теорія самокатегоризації (Turner, Hogg, Ouks, Reihel і Witerel, 1987), інтегративна теорія міжгрупового конфлікту (Tajfel і Turner, 1979) та теорія розміщення повідомлень (Gallua, Ogaі та Jilis, 2005). Кожна з цих теорій свідчить про індивідуальні відмінності у ступенях суб'єктивної ідентифікації угруповання як основного чинника, що веде до міжнаціональної дисоціації, особливо за умови реальної чи уявної конкуренції або загрози для свого членства в етнічній групі.

Отже, ідентифікаційна безпека вказує на загальне почуття власної впевненості етнічної групи (van den Broucke, de Soete, Bohrer, 1989) або її самооцінки (Das, Bushman, Bezemer, Kerkhof, Vermeulen, 2009), тоді як незахищеність особистості виявляється у почуттях власної неповноцінності при взаємодії з членами інших етнічних груп. Vorchel (1986) також припускає, що безпека ідентичності допомагає пом'якшити необґрунтований страх і ймовірність загрози з боку представників інших етнічних груп.

Більшість соціально-психологічних досліджень міжетнічних взаємин, спрямованих на ідентичність, зосереджувалися на небезпеці, яку відчувають особи, що входять до складу етнічної групи, щодо стану або статусу своєї групи відносно зовнішньої групи (груп). Наприклад, теорія реалістичного конфлікту (Sherif, 1966) та теорія групової загрози (Blalock, 1976) пояснюють, що фактична міжгрупова конкуренція за обмежений еконо-

мічний, політичний чи інший ресурс призводить до суб'єктивно реальних або сприйманих загроз інтересам внутрішньої структури групи, що, своєю чергою, мотивує членів групи для здійснення опору сторонньому втручання. Інші поняття, що стосуються небезпеки для членів етнічної групи, включають тривогу стану (De Vos, 1990), маргінальність (Stonequist, 1937; Taft, 1977) та невизначеність ідентичності (Hogg, 2007).

Третій рівень динамічної системи – рівень «ситуація». Поруч із контекстним шаром комунікатора відбувається ситуація міжетнічної комунікації. У соціально-психологічному дослідженні ситуативні зміни представлені в динаміці трьома широкими конструкціями: етнічною близькістю (відстанню спілкування), спільною чи окремими структурами цілей та особистою суспільною інтеграцією.

Навколо ситуаційного контексту перебуває рівень соціального оточення, у якому відбувається міжетнічне спілкування. Навколишнє середовище складається з декількох підрівнів соціальних об'єктів, починаючи від невеликого робочого підрозділу (наприклад, факультету в університеті), організації чи установи, місцевої громади, міста, держави, регіону та суспільства загалом. Три основні конструкти соціального контексту визначаються як такі, що впливають на асоціативну (дисоціативну) міжетнічну поведінку окремих комунікаторів: інституційна справедливість або нерівність; внутрішній потенціал етнічної групи і стрес зовнішнього оточення.

Інституційна справедливість або нерівність стосуються питань справедливості та рівності існування щодо різних етнічних груп у певному суспільстві. Організація, спільнота чи урядові організації на будь-якому іншому рівні середовища міжетнічної комунікаційної діяльності, нормативні та формальні принципи існування таких суспільних організації (наприклад, закони, внутрішня політика, правила чи нормативна практика комунікації) формують нормативні переконання, які формують та зміцнюють переконання та мотивують поведінку людей у цій системі. Через акти соціального порівняння представники різних етнічних груп діятимуть дисоціативно, якщо інститути, що мають відношення до їх життєдіяльності, здійснюють дискримінаційні дії щодо їхньої етнічної приналежності (Thurner, 1975).

Другий чинник соціального оточення, що визначається у динамічній системі міжетнічної комунікації, – це колективний

внутрішній потенціал етнічної групи комунікаторів порівняно з подібним потенціалом партнерів групи щодо міжетнічної взаємодії. Загальна сила етнічної групи тісно пов'язана з об'єктивними властивостями та позиціями наявних в етнічній групі політичних або економічних ресурсів, зв'язків та можливостей, таких, що підвищують статус і престиж членів цієї групи. Отже, вищий або авторитетніший статус учасника етнічної групи служить соціальною перевагою в міжетнічному спілкуванні, що допомагає привернути увагу членів зовнішніх етнічних груп або сформувавши відповідний авторитет у суспільному положенні.

Третій чинник навколишнього середовища – стрес зовнішнього оточення – належить до міжетнічної напруги в організації, громаді або суспільстві загалом. Міжетнічна дисоціація, ймовірно, збільшиться, якщо навколишнє середовище здійснюватиме активний тиск через події, пов'язані з існуванням або зміною статусу різних етнічних груп. Дисоціативна поведінка також має тенденцію до збільшення, коли суспільство перебуває в певних складних обставинах, що можуть бути викликані економічними труднощами, браком ресурсів або участю в міжнародній кризі, військових діях, війні тощо.

Міжетнічна напруженість може також впливати з таких неетнічних чинників, як обмежені ресурси та криза в економіці, які посилюють конкуренцію між етнічними групами в межах соціальної системи – суспільства загалом, регіону проживання етнічної групи, міста чи навіть в умовах невеликої виробничої, фінансової, освітньої чи громадської організації.

Теорія групової загрози міжетнічним відносинам (Blumer, 1958) визначає зв'язок між екологічним стресом та міжетнічною дисоціацією. Згідно з цією теорією, соціальна відстань призводить до ситуації, коли група з меншим авторитетом або впливом у суспільстві висловлює погрози чи наміри оволодіти ресурсами, які більш правомірно (на думку суспільства) належать до етнічних груп влади.

Висновки. Отже, міжетнічна комунікація є складною динамічною системою, що включає в себе рівні від поведінки особистості, психологічних особливостей комунікатора до соціального середовища, в якому формуються передумови здійснення міжетнічної комунікації. Важливість міжетнічної комунікації підсилюється тією обставиною, що у більшості етноконтактних ситуацій взаємодіють не етнічні групи самі по собі, а представни-

ки цих етносів. До того ж, у добу глобалізації, коли кордони між державами стають умовними, зростає значення міжетнічної взаємодії. Міжетнічна комунікація представників різних етносів є не лише соціальним інструментом, але й засобом формування толерантності та гармонійних відносин у поліетнічних суспільствах.

Перспективою подальших досліджень цієї проблеми є вивчення, систематизація й аналіз соціопсихологічних причин, умов перебігу, особливостей і психологічних наслідків міжнаціональних конфліктів, що мали місце в Україні та світі впродовж останніх століть. Створена на основі фактичного матеріалу цілісна модель міжетнічного конфлікту, яка описує формування, розвиток і загострення міжетнічного конфлікту, дасть можливість у подальших дослідженнях стати фактичним матеріалом для формування теоретичних основ психологічних засобів попередження та врегулювання міжетнічних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Барт Ф. Этнические группы и социальные границы / Ф. Барт. – М. : Новое издательство, 2006. – 200 с.
2. Денисова Г. С. Этносоциология / Г. С. Денисова, М. Р. Радовель // Ростов-на-Дону, 2000. – 256 с.
3. Слюцинський Б. В. Міжкультурна комунікація як феномен сучасної культури / Б. В. Слюцинський // Нова парадигма. – 2004. – Вип. 37. – С. 229.
4. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 389 с.
5. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М. : Институт психологии РАН, 1999. – 320 с.
6. Giles H. The dynamics of intergroup communication / H. Giles, S. Reid. J. Harwood. – New York : Peter Lang, 2010. – 456 p.
7. Fitch K. L. Handbook of language and social interaction / K. L. Fitch, R. E. Sanders. – New Jersey : Erlbaum, 2005. – 389 p.
8. Ederveen S. Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union / Sjef Ederveen, Paul Dekker, Albert Horst. – Amsterdam, 2000. – 270 p.
9. Reid S. A. Social psychological approaches to intergroup communication / Scott A. Reid // The Handbook of Intergroup Communication. – Cambridge, 2012. – P. 249–252.

10. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / H. Tajfel. – Cambridge University Press. – 384 p.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bart F. Jetnicheskie gruppy i social'nye granicy / F. Bart. – M. : Novoe izdatel'stvo, 2006. – 200 s.
2. Denisova G. S. Jetnosociologija / G. S. Denisova, M. R. Radovel' // Rostov-na-Donu, 2000. – 256 s.
3. Sljushhyns'kyj B. V. Mizhkul'turna komunikacija jak fenomen suchasnoi' kul'tury / B. V. Sljushhyns'kyj // Nova paradygma. – 2004. – Vyp. 37. – S. 229.
4. Soldatova G. U. Psihologija mezhjetnicheskoy naprjazhennosti / G. U. Soldatova. – M. : Smysl, 1998. – 389 s.
5. Stefanenko T. G. Jetnopsihologija / T. G. Stefanenko. – M. : Institut psihologii RAN, 1999. – 320 s.
6. Giles H. The dynamics of intergroup communication / H. Giles, S. Reid, J. Harwood. – New York : Peter Lang, 2010. – 456 p.
7. Fitch K. L. Handbook of language and social interaction / K. L. Fitch, R. E. Sanders. – New Jersey : Erlbaum, 2005. – 389 p.
8. Ederveen S. Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union / Sjeff Ederveen, Paul Dekker, Albert Horst. – Amsterdam, 2000. – 270 p.
9. Reid S. A. Social psychological approaches to intergroup communication / Scott A. Reid // The Handbook of Intergroup Communication. – Cambridge, 2012. – P. 249–252.
10. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / H. Tajfel. – Cambridge University Press. – 384 p.

Received October 17, 2017
Revised November 15, 2017
Accepted December 21, 2017